

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Ігор СКАКУН, Іван ЦУРКАН,
 ВДНЗ України «Буковинський державний
 медичний університет», Чернівці (Україна)

HISTORY OF PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL THOUGHT

Ihor SKAKUN, Ivan TSURKAN,
 Higher State Educational Establishment of Ukraine
 «Bukovinian State Medical University», Chernivtsi (Ukraine)
 Researcher ID S-5818-2016 ORCID ID 0000-0001-9028-953

Ігорь Скакун, Иван Цуркан. История философско-антропологической мысли в Украине в начале XXI века. В статье анализируются особенности историко-философского анализа антропологического дискурса в Украине в начале XX века. Актуализируется роль исторических событий в формировании человекомерных философских ориентиров. История, философия, наука и культура тесно связаны в социокультурной среде. Формируются философско-антропологические особенности исторического процесса. В свою очередь, исторические реалии влияют на приоритеты развития гуманитарного компонента картины мира.

Ключевые слова: история Украины, украинская философия, антропология, философско-антропологический дискурс, человек, менталитет, гуманитарное знание.

Постановка проблеми. Філософсько-антропологічний дискурс зайняв важливе місце в історії вітчизняної філософської думки. Ідеї та концепції сучасних українських філософів поступово утверджуються в світоглядних парадигмах сьогодення. Наукова картина світу констатує співіснування природничих та гуманітарних людиновимірних констант. Філософія виконує своєрідну роль у врегулюванні різноманітних світоглядно-ідейних суперечностей між природничо-науковими, практично-технічними та гуманітарними парадигмами.

Кожна регіональна, народна чи національна спільноти формують світоглядні переконання про позиціонування людини в різноманітних суспільних інститутах. Одним зі складників цих ідей є й науково-філософська сфера зі своєю людиномірною природою знання. Ключовим завданням, яке постало перед вітчизняними вченими, науковцями-філософами є формування, утвердження та популяризація основних людиновимірних пріоритетів в аксіологічних культурно-цивілізаційних та національно-ментальних системах. Зазначимо, що хронологічний початок нашої розвідки починається з початку XXI століття, а не з часів здобуття Україною незалежності. 90-і роки XX століття марно називають «буремними», оскільки та значна кількість кардинальних і швидкоплинних змін, яких зазнали всі сфери суспільного життя не дозволяє об'єктивно та системно осягнути проблему історичного розвитку філософсько-антропологічної думки цього періоду. Всі протиріччя та різноплановість людиновимірності перших років незалежності України, зумовлені ідеологічною «спадщиною» минулого режиму, невизначеністю майбутніх світоглядних орієнтирів та масштабними проблемами соціально-економічного штибу не дозволяють в цілому окремо виділити антропологічну тематику з тодішніх наукових та філософських досліджень та проаналізувати глибинні антропологічні настанови тодішньої вітчизняної філософської думки. На початку XXI століття відбулася певна стабілізація вітчизняного соціокультурного простору, що дозволяє здійснити розвідку філософсько-антропологічних ідей вже нової, хоча й молоді, але вже сформованої Української держави.

Філософсько-антропологічний дискурс передбачає дослідження та аналіз значного обсягу теоретичних знань та чітко виокремлює антропологічні константи та їхню роль в сучасному українському суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних істориків та філософів значне місце посідає висвітлення антропологічної тематики в Україні на початку XXI століття. У нашій розвідці ми намагатимемося оперувати роботами, в яких досліджуються глибинні антропологічні настанови вітчизняної історико-філософської думки. Хоча в роботі висвітлюються надбання початку XXI століття не варто залишати поза увагою ідеї українських корифеїв філософської думки (Г. Сковорода, П. Русин, С. Оріховський, Ю. Дрогобич, П. Юркевич, В. Вернадський), які сформували вітчизняну гуманістичну традицію.

На сучасному етапі загальні аспекти людиномірності філософії висвітлюються в працях М. Поповича, В. Шинкарука, представників Київської антропологічної школи. Людиномірні аспекти наукового знання актуалізують М. Марчук, В. Мельник, М. Кисельов, М. Ожеван І. Добронравова. Проблему історичного розвитку людиномірного складника в побудовах сучасної гуманітарно-наукової парадигми порушували С. Грабовський, В. Загороднюк, Т. Радзьяк, Н. Хамітов, С. Бистрицький.

Метою нашого дослідження є історико-філософський аналіз вітчизняних людиновимірних настанов на початку XXI століття, виявлення їх аксіологічних, гносеологічних та етичних норм та їхній вплив на суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-релігійні процеси в Україні. У цьому контексті, важливим завданням постає формування гуманістичних цінностей української національної ідеї, яка керується науково-теоретичними та буденно-практичними концептами філософсько-антропологічного дискурсу, який базується передовсім на історичному досвіді нашого народу та історичних реаліях нашої держави.

Як зазначає український історик та мислитель С. Грабовський: «Ідеальний вимір життєдіяльності дозволяє здійснювати людські прагнення та потреби, використовуючи розуміння розмаїття можливостей буття з можли-

жливостями, що властиві людині”¹. Нашим завданням є вияв історичних чинників та особливостей історичного розвитку в рамках цього ідеального виміру. Потенціал людини формує певні антропологічні характеристики, які одночасно як формують так і залежать від загальноісторичного цивілізаційного поступу та специфічних національних та етнічних ознак.

В авангарді вітчизняного історико-філософського осмислення антропологічного складника постав Інститут філософії НАН України ім. Г.С. Сковороди. Зокрема, варто відзначити надбання вчених та науковців відділів філософської антропології та історії української філософії. Розглядаючи завдання, які виконує відділ, відзначимо історико-філософський складник його досліджень. Предметом дослідження співробітників відділу є фундаментальні виміри (проблеми, принципи, теоретичні концепції, категорії та поняття) філософсько-антропологічного пізнання та знання: буття людини у світі та життєсвіт, біологічна неусталеність людини та бівалентність людського ества, цінності та вартості буття, гуманізм у його класичному та посткласичному прочитанні, антропогенез та есенційні й екзистенційні виміри буття, співвідношення буття та сущого, буття та небуття, буття та світу людини, взаємозв’язок світовідчуття, світорозуміння, та світовідношення, проблема сенсу буття та смислоутворення, співвідношення відносного та абсолютного, божественного й людського, людського та постлюдського, минушого й вічного, життя та смерті, цілої низки темпоральних вимірів буття. Вагомим теоретичним концептом є взаємозв’язок позитивного та негативного у людському естві та світові людини. Це також проблема гранднративів, їх абсолютизація в епоху Модерну та деструкція й деконструкція у посткласичному теоретизуванні. Це також проблема культури розуму та співвідношення класичної і некласичної раціональності, співвідношення свідомого, несвідомого й підсвідомого, раціональності у всьому розмаїтті її голосів. Філософсько-антропологічний аналіз є також неповним без аналізу антропокультурних та соціокультурних вимірів наукового пізнання, мови як «домівки буття», етноантропології, взаємозв’язку антропокультурних, соціокультурних, феноменологічних та онтологічних підходів. Цей аналіз буде також неповним без розгляду проблем європейського вибору України як вирішального чинника її інтеграції у світове співтовариство, без розгляду взаємовідношення глобалізаційних процесів та зміцнення власної ідентичності, особистої та національної, без усвідомлення необхідності, інституціонального закріплення здобутків демократії та громадянського суспільства в Україні. Ну і, нарешті, йдеться про доконечну необхідність, щоб забезпечити себе від загрози підриву самих підвалин буття, установа урівноважених, коеволюційних зв’язків із довкіллям. Йдеться

також, що не менш важливо, про обстоювання людиною своїх визначальних інтересів та потреб, ствердження своєї людської гідності².

Цікавими в контексті українських історичних реалій є філософсько-антропологічні роздуми В. Загороднюка. Якщо йдеться про антропологічний поворот у філософії, то водночас потрібно мати на увазі й існування досить потужного зворотного, а саме антиперсоналістського тренду. За переконанням багатьох постмодерних мислителів, аналіз філософських проблем кризь призму людини багато в чому зумовив сучасні автодеструктивні процеси у філософії. Хибність і підступність персоналістської позиції полягає в тому, що гіпертрофія антропологічної теми, підвищений інтерес до людини є джерелом теоретичних збочень. Проте, мабуть, недоцільно та некоректно витлумачувати ідею “смерті людини” як осердя образу людини епохи постмодерну. Радше ця ідея є певною інтелектуальною провокацією, епатажем модернового уявлення «одномірної людини» та логічним містком для осягнення розмаїття дійсного світу людини³.

М. Марчук стверджує, що “зміст поняття “наука” також історично змінюється, набуваючи усе більш виразного гуманістичного забарвлення. Сьогодні пізнавальна діяльність має, на думку багатьох дослідників-наукознавців, уже чітко виражений “людський вимір”. Отже, ціннісні характеристики еволюції наукового знання не вкладаються в апріорні схеми і мають аналізуватися з урахуванням особливостей становлення теоретичного мислення в конкретно-історичному контексті загальнокультурного поступу”⁴. Наука, за визначенням В. Шинкарука, “історично виникла з пізнавального (теоретичного) ставлення людини до світу, коли вона виділилась у відносно самостійну сферу людської діяльності”⁵. Простежується взаємозумовлений зв’язок між виникненням науки та утвердженням людини в світобудові. З огляду на це, більш ґрунтовно досліджуються різні аспекти людиноцентризму, що відображають позиціонування людини в гуманітарному та природничому дослідженні її сутності. Перед нами постає запитання: які можливості для людської активності надають наукові картини світу? За твердженням І. Добронравової, новий тип стосунків людини з природою сформувався лише в контексті нових картин світу, що прийшли внаслідок наукових революцій ХХ століття, особливо останньої, пов’язаної зі становленням нелінійної науки, синергетичної картини світу⁶.

Історико-філософський аналіз антропологічного дискурсу здійснюють буковинські філософи та науковці, які тлумачать людиновимірність з позиції гуманітарного складника філософії науки. Відомий західний філософ Е. Агацці підкреслює, що не можна повністю зводити наукове знання до соціального продукту. Негативни-

¹ Grabovs'kyj S. XX stolittya ta ukrayins'ka lyudyna. Vykylyky i vidpovidi [20th century and Ukrainian man. Challenges and Answers], 2000, 208 p.

² Viddil filosofs'koyi antropologiyi Institutu filosofiyi NAN Ukrayiny im. G.S.Skovorody. Predmet i zavdannya doslidzhen' [Department of Philosophical Anthropology of the Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine. G.S. Skovoroda. Subject and tasks of research], URL: http://www.filosof.com.ua/vphil_antr.htm

³ Zagorodnyuk V. Antropologichnyj povorot i antypersonalists'ki tendentsiyi u suchasnyj filosofiyi [Anthropological Turn and Anti-Personalist Trends in Contemporary Philosophy]. *Filosofs'ki dialogi' 2010. Filososfs'ko-antropologichni chytannya: tvorcha spadshina V.I.Shinkaruka ta s'ogodennya (do 80-littya vid dnya narodzhennya)* [Philosophical Dialogues 2010. Philosophical and Anthropological Readings: V. Shynkaruk's Creative Heritage and Present (to the 80th anniversary of birth)], Ch, 1, K., 2010, P. 117–121

⁴ Marchuk M. Tsinnisni potentsiyi znannya [Valuable potentials of knowledge], Chernivtsi, 2001, 319 p.

⁵ Shinkaruk V. Pro smysl buttya [About sense of existence], Vybrani tvory [Selected Works]: u 3-h t., T. 3, Ch, 2, K., 2005, 428 p.

⁶ Dobronravova I. Stavlennya lyudyny do pryrody: sinergetychnyj aspekt [The attitude of man to nature: the synergetic aspect]. *Filosofiya. Antropologiya. Ekologiya* [Philosophy. Anthropology. Ecology] Al'manah, VI, K., 2000, P. 114–121.

ми наслідками занадто великої залежності науки від соціального контексту, на його думку, є радикальний релятивізм, антиреалізм, зникнення поняття істини і навіть наукової об'єктивності, розчинення критеріїв, здатних обґрунтувати переваги не тільки однієї наукової теорії порівняно з іншою, але також наукових форм знання порівняно із псевдонауками⁷. Розвиваючи цю думку в контексті вітчизняних історичних реалій, М. Марчук стверджує, що більш прийнятним є поміркований, зважений підхід, який припускає взаємодію внутрішніх і зовнішніх потенцій наукового знання в процесі взаємодії з оточуючим його соціокультурним середовищем, адже соціокультурні впливи на динаміку знання мають опосередкований характер. Будучи органічною частиною соціокультурного цілого, наука через опосередковувальні ланки активно впливає на нього, реалізуючи лише їй притаманні креативні потенції, співзвучні з актуальними зовнішніми викликами. Асимілюючи впливи цього середовища, вона не стільки пристосовується, скільки формує власну соціокультурну нішу. «Суть означеної концепції в тому, що вона пояснює не тільки соціокультурну детермінованість у цілому, що проявляється в періоди стабільної (нормальної) взаємодії науки і культури, а й унікальну роль особистості вченого в ситуації революційної зміни парадигм. Екстерналістський підхід у такому розумінні соціокультурної зумовленості знання вже не протистоїть інтерналістському, правда, за умови, що й у ньому відбудуться відповідні зміни й уточнення загальнометодологічного плану»⁸. Саме такий підхід узгоджується з основними тенденціями розвитку сучасної історії та філософії науки.

Т. Радзіняк зазначає, що в Україні зміна гуманітарної парадигми здійснюється з великими труднощами, оскільки вона збіглася з катастрофічним розривом тієї «історичної тяглості», на якій вона ґрунтується. Та незважаючи на розірваність традиції, набутий історичний досвід дозволяє сподіватися на відновлення духу, встановлення втраченого зв'язку. Ця впевненість ґрунтується на переконанні, що потенціал гуманітарно-наукової парадигми актуалізується в тих аспектах, які не можуть бути реалізовані в інших інтелектуальних контекстах, враховуючи досвід і допущені помилки як світової так і української філософської думки. Усвідомлення історичного досвіду сучасності дозволяє відновити із середини розірваний зв'язок часів. Саме це і є завданням філософії науки, яка вибудовує новітню гуманітарно-наукову парадигму, покликану стати методологічною основою не тільки гуманітарного, а й природничо-наукового знання⁹.

Для сучасного етапу розвитку історії науки та філософії характерний плюралізм зі значною кількістю ідей, які доповнюють, заперечують або ж, взагалі, взаємовиключають одна одну. Нинішня постнекласична

парадигма досліджує людину в контексті інтеграції досягнень і методологічних настанов усіх наук у цілісну концепцію, здатну реагувати на новітні вимоги та виклики. Усвідомлення потреби в «єдиній науці» для розв'язання локальних і глобальних проблем сучасності, – попри романтизм, екзотичність і неприйнятність окремих із них для класичної наукової рефлексії, – є достатньо переконливими та актуальними. Загалом ідея «єдиної науки», як і теорія «єдиного поля» в сучасній фізиці, не має сприйматися буквально. Ця ідея, згідно з М. Кисельовим, є «своєрідним «ейдосом» сучасної філософії науки, який, крім усього іншого, безпосередньо стосується реальності: підсумовує сукупний гносеологічний досвід та орієнтує на пошук нових шляхів вирішення проблеми інтеграції знань, здобутих людством»¹⁰. З іншого боку, постає питання самоідентифікації, що дозволяє людині визначити власне місце в бутті завдяки активності в конкретних суспільних вивах. «Поняття автентичності, – за словами Є.Бистрицького, – вказує на індивіда, який вимагає визнання своєї особливості не тільки для себе, а й задля визнання того, відносно чого він бажає мати автентичність – колективної (етнічної, національної тощо) ідентичності власного культурного світу»¹¹.

Зауважимо, що в рамках однієї наукової статті неможливо охопити надбання з означеної проблеми усіх вітчизняних шкіл чи весь спектр поглядів та ідей українських істориків, філософів та мислителів. **Перспективи подальших досліджень.** Розглядаючи поняття історико-філософського антропологічного дискурсу в сучасній українській науці, намагатимемося здійснити аналіз людиновимірних аспектів в хронологічному періоді (починаючи з XXI століття) та в концептуальному розрізі, пов'язаному з історичними реаліями.

Висновки. На початку XXI століття в Україні сформувалися своєрідні особливості історико-філософського аналізу антропологічного дискурсу. Наразі актуалізується роль історичних подій у формуванні людиновимірних філософських орієнтирів. Історія, філософія, наука та культура тісно пов'язані в соціокультурному середовищі, в якому формуються філософсько-антропологічні особливості історичного процесу. В свою чергу, історичні реалії впливають на пріоритети розвитку гуманітарного складника картини світу.

Ihor Skakun, Ivan Tsurkan. History of Philosophical and anthropological thought in Ukraine at the beginning of the XXI century. Aim of investigation. This article analyzes the features of the cultural and historical processes in Ukraine of the XXI century. Updated role in shaping historical events and philosophical traditions. Philosophy and history are closely linked to the socio-cultural environment. Forming process features of culture-historical realities of the present. Philosophical and anthropological processes play an important role in the formation of Ukrainian

⁷ Agatstsi E. Chelovek kak predmet filosofii [Man as an object of philosophy]. *Voprosy filosofii* [Questions of Philosophy], 1989, Vol. 2, P. 24–35.

⁸ Marchuk M. Tsinnisni potentsiyi znannya [Valuable potentials of knowledge], Chernivtsi, 2001, 319 p.

⁹ Radzinyak T. «Vplyv protsesiv gumanizatsiyi ta gumanitarizatsiyi na stanovlennya gumanitarno-naukovoyi paradygmy» [The Influence of the Humanization and Humanization Processes on the Formation of the Humanitarian-Paradigm], *Naukovij visnik ChNU. Zb. nauk. prats'. Filosofiya* [Scientific Journal of the ChNU. Zb. sciences works. Philosophy]. Chernivtsi: Chernivets'kij natsional'nij universitet, Vyp. 462–463, 2009, P. 74–79.

¹⁰ Kisel'ov M. «Kontseptsiya yedynoyi nauky: filosofsk'ko-metodologichnij aspekt» [Concept of unified science": philosophical and methodological aspect], *Filosofsk'ki dialogi'2010* [Philosophical Dialogues 2010], *Filosofsk'ko-antropologichni chytannya: tvorchya spadshyna V.I. Shinkaruka ta s'ogodennya* [Philosophical-anthropological readings: the creative heritage of V.I. Shinkruk and the present], Vyp. 4, Ch. 1, K., 2010, P. 122–138.

¹¹ Bistryts'kyj Ye. Metafizyka suspil'nogo, sho sumirna lyudyni [Metaphysics of the public, which is compatible with a person], *Kontseptsiya mult'kulturalizmu* [The concept of multiculturalism], K., 2005, P. 43–51.

history. Philosophical and anthropological space in Ukraine have specific characteristics associated with the natural, social, ethnic and geopolitical aspects.

The specifics of the theme predisposed application of comprehensive approach to **the research methodologies**, among which there should be mentioned such as: philosophical, general scientific and special methods. Phenomenological method contributed to the substantiation of humanity of scientific knowledge. The dialectical approach in the study of man made it possible to reveal the bases of its positioning in the measurement of the permanent changes in historical realities.

Scientific novelty. The author reveals the essence of the idea of personality and principle of anthropocentrism, shapes their actualization in classical and post-classical paradigms of knowledge and opportunities of anthropocentrism in the in the realities of the history of Ukraine. Forming epistemological and axiological factors national history. Anthropological theme provides potential efficiency in anthropological research paradigms.

Conclusions. Philosophical anthropological discourse provides a comprehensive study of the history. History has real prospects in the philosophical and anthropological discourse. The history and the history of philosophy are closely related to the philosophical and anthropological discourse. The article considers prerequisites of establishment, peculiarities of the content and methodological potential of concept of anthropocentrism in modern history of Ukraine. The author denotes the role of principle of anthropocentrism in terms of formation of modern Ukrainian national scientific world picture.

Key words: *history of Ukraine, Ukrainian philosophy, anthropology, philosophical and anthropological discourse, person, mentality, humanitarian knowledge.*

Ігор Скакун – кандидат філософських наук, доцент кафедри психології та філософії Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет». Автор 30 наукових статей, монографії, 2-х навчально-методичних посібників. Коло наукових інтересів: філософія, історія, історія України, українська філософія, філософська антропологія

Ihor Skakun - PhD, Associate Professor of Social Sciences and Ukrainian studies Department in High Educational Establishment of Ukraine «Bukovinian State Medical University», is the author of 30 scientific articles, monographs, 2 teaching aids on the history of Ukrainian culture. Scientific interests: history of Ukraine, philosophy, culture, philosophical anthropology, history of philosophy.

Іван Цуркан - студент ВДНЗ України "Буковинський державний медичний університет". Коло інтересів: біологія, анатомія, антропологія, філософська антропологія, культура.

Ivan Tsurkan - student of the Higher Educational Establishment of Ukraine "Bukovinsky State Medical University". Scientific interests are such as: biology, anatomy, anthropology, philosophical anthropology, culture.

Received: 04.10.2017

Advance Access Published: November, 2017

© I. Skakun, I. Tsurkan, 2017